

Després d'un llarg silenci, causat per obligacions acadèmiques i de recerca a l'estranger, reprenem l'estudi dels documents relatius a Mataró a l'edat mitjana. Com vaig anunciar a l'octubre de 1991 (vegeu FULLS núm. 41, p. 35), continuarem amb el buidatge dels fons documentals de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, canviant de sèrie arxivística. A partir d'ara, ens dedicarem als *Libri Antiquitatum*, recull d'escriptures realitzat pels canonges de la Seu. No són, per tant, documents originals sinó una còpia, la qual cosa ens obliga a citar els folis del llibre, acom-

panyant-los del seu corresponent número de document. D'altra banda, ometem les mesures del pergami que, en aquest cas, desconeixem. Una darrera advertència abans de passar a l'anàlisi documental: els *Libri Antiquitatum* són quatre, i en els tres primers hem trobat escriptures referents a *Civitas Fracta* o Mata. Això significa que la cronologia no seguirà un ordre, car hem considerat llibre per llibre, i aquests no són correlatius. Espero que els salts en el temps no seran un inconvenient per poder comprendre les realitats medievals de la nostra ciutat.

Coral Cuadrada

1170 (I), VIII, 25.

Donació potser en concepte de dot (2), de cases de Barcelona i un mas de la parròquia de Santa Maria de «Civitatis Fracte», atorgat per Ramon de Castellvell, primicer de la seu, a la canonja de Barcelona. Signa Ramon Primicer. Testifiquen Guillem de Castellvell, germà seu; Joan de Manoc, Gerau de Cros, Miró de Mollet, Berenguer de Boxadós, Berenguer de Bellveí. Signa Bertran, capellà bisbe. Escrivà: Pere de Corró.

ACB, *Liber Antiquitatum* I, n° 219, f. 9.

Domibus de Cauda Rubea quos R. de Castrovetulo canonicus dedit huic ecclesie (3).

In Dei nomine notum sit omnibus hominibus qualiter ego, Raimundus de Castrovetulo, barchinonensis ecclesie primicerio (4), libenti animo et bona voluntate dono et offero domino Deo et barchinonensi canonice et canonicis suis presentibus et futuris (5), illas domos meas de Cauda Rubea (6) cum muro et tribus turribus et curte et cum earum pertinentiis (7) que sunt infra muros et in muro urbis Barchinone, ante ipsam sedem (8). Que terminantur ab oriente in domibus sacriste et in cimiterio prefate sedis (9). Ab occidente in domibus canonice et in domibus militie Templi (10). A circio in ipso burgo foras murum civitatis (11).

Item, dono et offero predictae canonice et canonicis suis illum meum mansum qui fuit Arberti Balluvini (12) cum omnibus suis pertinentiis et tenementis, cultis et heremis, et introitibus et exitibus suis integritate, cum serviciis et usaticis et senioratico (13), sicut melius habeo et habere debeo per vocem genitorum meorum, in comitatu Barchinone, infra terminum castri de Matherone in parrochia Sancte Marie Civitatis Fracte (14).

Hec quoque omnia superius dicta sicut melius habeo et habere debeo quibuscumque modis et vocibus, cum terminis et affrontacionibus suis dono et offero domino Deo et predictae canonice et canonicis suis presentibus et futuris, sicut melius dici vel intelligi potest, ad utilitatem eiusdem canonice et canonicorum suorum in manu domini Guillelmi, barchinonensis episcopi, trado, ut predicta canonica et canonici sui habeant eadem prenomina omnia ad sum proprium plenissimum liberum et franchum alodium, ad quicquid ibi vel exunde facere voluit sine vinculo ullius hominis vel femine et sine ullo retentu (15).

Iterum, dono et laudo predictae canonice illos LXII morabetinos quos per pignus habeo in illis domibus ipsius canonice que fuerunt Poncii de Aurenciana, ut predicta canonica et canonici sui secure eos habeant ad suam voluntatem faciendam (16).

Prefate quod domus de Cauda Rubea advenerunt mihi per dimissione patris mei Guillelmi de Castrovetulo et canonice per cuius dimissionem (17). Si quis hoc fregerit supradicta in duplo componat et in super hoc donum omni tempore maneat firmum (18).

Actum est hoc VIII kalendas augusti, anno XXX.III. regni Ludoyci iunioris (19). Sig+num Raimundi primicerii, qui hec laudo et firmo. Sig+num Guillelmi de Castrovetulo fratris eius, qui hec laudat

et firmat. Sig+num Iohannis de Manoco. Sig+num Geralli de Croso. Sig+num Mironis de Molleto. Sig+num Berengarii de Boxados. Sig+num Berengarii de Pulcro vicino (20). Sig+num Bertran, capellani episcopi, signa libens scripto (21). Sig+num Petri de Corron, scriptori, qui hoc scripsit cum litteris suprapositis in linea XVIII et XXI^a, die et anno quo supra (22).

NOTES.

1.- El document és del 1170. Això significa que caldria incloure'l entre els ja editats, al mig de la venda d'un alou del 1087 (*FULLS* núm. 32), la convenença del castell de Mataró el 1150 (*FULLS* núm. 33), la venda d'alous del 1166 i el testament de 1190 (*FULLS* núm. 34). Especialment entre aquests darrers —citem els altres a manera de recordatori— cal situar el que ara ens ocupa.

2.- Diem «donació, potser en concepte de dot». El «potser» té només la validesa d'una hipòtesi. És força evident que Ramon de Castellvell —el nostre protagonista— dona uns béns. El que ja no queda tan clar és el perquè. D'una banda, com veurem a continuació, s'intitula primicer de l'església de Barcelona, el que, en un primer moment, ens podria fer pensar que aquesta donació l'atorga quan exerceix el càrrec, o quan ja porta un temps exercint-lo. Aleshores ens hauríem de decantar per definir el document com una simple donació, sense poder dir-ne res més, al cap i a la fi, no se'ns donen més dades.

D'altra banda, —i aquí és quan entra la interpretació, sempre subjecta al possibilisme històric—, hom podria argumentar que una donació d'aquest tipus, de caràcter econòmicament important, tenia un significat i una raó de ser. Sabem que per entrar dins del clergat, com igualment al matrimoni, calia aportar uns certs béns. Ramon de Castellvell no especifica aquests extrems, però dona, i de forma considerable. El suggeriment té la forma següent: entra com a primicer per ser qui és, un membre d'un dels primers llinatges catalans del moment. Segons Anscari Mundó, Joan Soler i Ribert i Armand de Fluvià, als anys que ens preocupen, la baronia de Castellvell, situada entorn al Baix Llobregat i a l'Alt Penedès, era en mans de Guillem (V) de Castellvell, indicat a l'arbre genealògic de la *Gran Enciclopèdia Catalana* com a: senyor de Castellvell de Rosanes, Mata, el Far, Pontons, Voltrega, Benviure, Olesa i Llavanes. Un dels seus germans —que és qui mereix la nostra atenció— és Ramon, fill de Guillem IV de Castellvell i de Mafalda de Barcelona. L'arbre també és explícit: primicer de la seu de Barcelona, bisbe de Barcelona. Per tot això, la nostra proposta: és anomenat primicer i ofereix en contrapartida uns béns, indispensables a fi d'assolir el càrrec. Analitzem-los.

3.- Al *Libri Antiquitatum* els epígrafs vénen marcats en lletra més ressaltada que els títols, que reflecteixen el resum de cada apartat. En aquest: *Les cases de Cuaroja que R. de Castellvell, canonge, donà a aquesta església.*

4.- En el nom de Déu, Ramon de Castellvell, primicer de l'església de Barcelona... Primicer significa, de forma immediata, el primer, el superior, en qualsevol qualitat o rang. Pel que fa a la situació de Ramon, i situant-nos dins del nivell eclesiàstic, això podria representar segurament un alt dignatari, tal volta el que es trobava al davant de tots els canonges, dels membres d'un capítol catedralici. La cura de la catedral era exercida pel cos de canonges constituït en capítol catedral, probablement organitzat pel bisbe Frodoí el segle IX, segons la regla aquisgranesa, i reestructurat el 1009. Els 40 canonges que el formaven, entre els quals tenia dret a lloc el comte de Barcelona, visqueren en comunitat fins al segle XIV, però sense ésser regulars. Estaven dividits, segons les funcions, en onze canonicats per a cada un dels tres ordes —preveres, diaques, sots-diaques—, i els restants eren de dependència episcopal.

5.- Amb tota llibertat i voluntat dona i ofereix a Déu i a l'església i als canonges, presents i futurs...

6.- Les seves cases de Cua-roja —*Cauda Rubea*—.

7.- Amb tres torres i les seves pertinences, amb corts.

8.- Que estan dins de les muralles i el mur de la ciutat de Barcelona, a davant de la seu. Encara que no sigui objecte de la nostra atenció ressaltar aspectes aliens a Mataró, no ens podem resistir a no dir en aquest punt algunes coses, car la sensibilitat sens dubte aflora, i també perquè aquests són elements que cal tenir sempre presents quan es vol intentar capir la situació del món medieval. Un exemple el tenim a l'abast, només llegint les darreres línies: Ramon de Castellvell dona a la seu unes cases urbanes, importants —estan fortificades— que es troben prop de la catedral, al davant.

9.- Que limiten amb la casa del sagristà i amb el cementiri de la seu, tot a tocar, ben a la vora.

10.- A l'oest amb les cases de la canonja i amb les de la milícia del Temple (en relació amb la milícia del Temple, vegeu *FULLS* núm. 34, p. 52, nota 25). El bisbe Oleguer, el 1116, restaurà la seu arquebisbal de Tarragona i fou el promotor de la introducció dels hospitalers i dels templers. Aquests darrers obtingueren el 1134 part de la muralla del sector sud-occidental, en la qual edificaren la seva residència.

11.- Al nord, amb el burg que està fora de la ciutat de Barcelona. Si féssim un estudi de territori, aquestes informacions, sens dubte, ens serien força importants, sobretot per delimitar una possible extensió de l'urbs. Ben minsa, segons sembla a partir del document que tenim a estudi. Molt al voltant de la catedral, amb edificis de consideració —catedral, casa del sagristà, templers—, i unes muralles allà ben a prop, fins arribar a un burg —barri— de fora. Cal dir que el progrés urbà fou molt gran al segle XII. Els ravals augmentaren de forma considerable, tant a la Vilanova del Mar com a la Vilanova de Sant Pere, amb el monestir de Sant Pere i l'església de Sant Cugat. Existien també barris entre les muralles i la Rambla. Foren construïts nous nuclis al voltant del nou monestir de Santa Anna, de l'ordre del Sant Sepulcre, i del palau de Valldaura, al carrer Comtal, cedit el 1172 als cistercencs. El 1155, a l'est de Sant Pere fou bastida la canonja agustiniana de Santa Eulàlia del Camp; a més, vers mitjan segle XII, foren edificats dos hospitals: el de mesells, del qual es conserva l'actual capella de Sant Llúter, i un altre fundat el 1147 pel mercader Bernat Marcús. De tota manera, el nucli de la ciutat emmurallada era petit, reduït al nucli antic, centrat en l'actual plaça de Sant Jaume. Allà habitaven les clas-

ses dominants, els ciutadans, en gran nombre eclesiàstics. Els burgesos, en canvi, es situaren als burgs o suburbis, i es dedicaren sobretot al comerç, especialment marítim. Per tant, hi ha com una dicotomia urbana marcada per les muralles, els de dins tenen una categoria, els de fora, una altra.

Tornant al document que considerem, les cases de Ramon de Castellvell estaven situades al davant de la catedral i a l'oest de les de la milícia del Temple. O sigui, que segurament es trobaven en l'àrea compresa entre la seu, la plaça Sant Jaume i el carrer del Bisbe. El burg *foras murum civitatis*, al nord de les cases, hauria de ser —segons les dades que tenim— vers la Rambla, per la sortida del carrer de Regomir.

12.- ... *dono i ofereixo a la dita canonja i als seus canonges...* el meu mas que fou d'Albert de Balluví. Cal, doncs, fer memòria i recordar altres documents, en especial el de la comanda del castell de Mataró, vint anys abans del que tenim a les mans. Mireu els *FULLS* núm. 33, p. 55-58, i així se'm podrà seguir millor. Aleshores Ramon Berenguer de Palau o Paladol establí un acord amb Ramon de Mataró, a qui li comanava el castell. El que ara ens interessa, però, és un detall quasi marginal: la constatació, ben esmentada al document, de la transferència de la propietat. Hi ha un anella, dins la cadena, que fa referència a un tal Balluví d'Horta, el qual havia regit, per delegació dels Castellvell, el castell de Mataró. Penso que no és erroni considerar la mateixa persona a Albert de Balluví, propietari del mas que en aquest moment Ramon de Castellvell dóna a la seu. És agosarat creure que Albert de Balluví, o Balluví d'Horta, fos la mateixa persona? És un error hipotitzar que el mas el tenia com a contrapartida d'un càrrec delegat? En el supòsit que aquestes preguntes fossin no solament ben plantejades, sinó també tendents a una resposta, podríem dir que una vegada traspassada la delegació de la gestió, els béns cedits tornaven als propietaris eminents, i ells n'usaven lliurement. Com fa Ramon de Castellvell.

13.- Dóna el mas amb tot: pertinences, tinences conreades i ermes, entrades i eixides, amb serveis, usos i senyoriu. És de subratllar els termes citats, especialment els serveis, els usos i el senyoriu, és a dir, el poder. En primer lloc, les servituds, en sentit ampli i no explicitat, però que s'entenen tan sols amb un mot. No podem dir ni quins ni quants, només que ja hi són, i, encara més, que són de domini públic. El mateix, pel que fa a aquestes consideracions, serviria per als usos i per al senyoriu. Segons la meua opinió, són elements indissociables: és l'expressió de l'exercici del poder, ara en mans de particulars, fent ús —i en conseqüència delegant— el què pensen com a propi. Molt lluny resten ja els anys de la dependència —factual o imaginària— dels reis carolingis. Tard és també el record dels primers comtes, els quals amb prou feines intentaren mantenir un ordre tradicional..., amb contínues pèrdues de poder, amb acords disfressats de submissions amb la màscara de l'acte d'homenatge. Comptat i debatut, Ramon Berenguer I entra també en el joc d'establir convíncions amb els seus nobles, però no com a senyor suprem, sinó com a un més que oferta alguna cosa a canvi d'una suposada i, com no, desitjada fidelitat. Desitjada... quan ja implícitament hauria d'haver estat inclosa i no discutida pel sol fet de la proposta. Però les vicissituds del comte de Barcelona amb l'aristocràcia són una imatge del procés de feudalització creixent —tal vegada la més evident i constatable— de tots els àmbits de la societat medieval catalana. Que troba un reflex clar i palès al nostre document: atorgar serveis, usos —que vol dir lleis, en llenguatge de l'època— i senyoriu —que vol dir poder— és donar-ho tot, sense restricció d'autoritat superior.

14.- Ara ve la situació del mas que concedeix a la seu de Barcelona, es troba al comtat de Barcelona, dins dels termes del castell de Mataró i a la parròquia de *Civitas Fracta*. És una altra mostra de la dualitat dels noms, el de la parròquia i el del castell. Són aspectes ja ben comentats en treballs anteriors (vegeu *FULLS* núm. 30, p. 49, nota 11).

15.- Tot el que ha dit, cases i mas, els dóna a la canonja i a canonges de la seu, oferint-ho a les mans de Guillem, bisbe de Barcelona, perquè en facin el millor que pensin, sense cap obstacle interposat per cap home ni dona. És de ressaltar, encara que sembli no rellevant, l'element del gest: donar en mans de... una constant medieval, la del ritu materialitzat en la fisicitat, sobretot en el sentit del tacte. Una herència, segurament, gòtica o molt més anterior, que es transmet en la *inmixtio manum* de l'acte d'homenatge: el senyor pren les mans del vassall, agenollat o genuflexionat, entre les seves. Però que també apareix en les formes de donar validesa a tants actes jurídics, amb el jurament *manu mei corporaliter tacta* a sobre dels quatre Evangelis. Aquesta fisicitat o corporalitat es manté en les preses de possessió personal, on juga un paper important no solament el gest, sinó la forma per la qual aquest es realitza. Quan un feudal pren possessió d'un castell obre i tanca portes —amb les mans—; quan un pagès ven a un altre una propietat, li dóna, en el cas de ser un camp, una mesura de gra que l'altre pren en les seves mans; si és una feixa de vinya, una mesura de vi; si és terra no conreada i bosquiva, una branca d'arbre. El sentit ritual d'agafar i de tenir entre les mans és, doncs, simbòlic.

16.- També dóna a la canonja 62 morabatins que té d'una penyora —*pignus*— sobre unes cases de la canonja que foren de Ponç d'Aurenciana, perquè igualment els canonges en facin el que pensin més adient. Com vàrem veure en documents coetanis al que ara ens ocupa (vegeu, per exemple, *FULLS* núm. 34, p. 51, nota 12), la moneda esmentada són morabatins. S'anomenava morabatí al diner musulmà dels almoràvits, moneda d'or que circulà lliurement, arribant a substituir el mancús (vegeu *FULLS* núm. 32, p. 50, nota 18), encara que també va prendre aquest nom, a Barcelona a segle XII, la moneda d'or de Frederic I Barba-roja, rei de Sicília. A part de definir el tipus de moneda, és important ressaltar d'on prové aquesta quantitat: d'una penyora feta sobre unes cases que enguany pertanyen a la seu, però que abans posseïa una altra persona. Amb anterioritat hem estudiat empenyoraments (vegeu *FULLS* núm. 30, p. 47-50); en aquest moment voldríem senyalar, en canvi, no la tipologia documental sinó el mecanisme de la concessió del crèdit. Primer, concedint un ajut —en forma de pagament, en moneda o en espècie— subjecte al seu retorn en un termini temporal determinat, i donant alhora com a garantia el bé immoble. Si no es pot satisfer en les condicions establertes, el deutor ha de perdre la propietat de l'aval, que passarà a les mans del creditor. Aquesta fou una de les estratègies seguides pels poderosos, laics i eclesiàstics, per fer-se amb terres, cases i béns dels particulars, ampliant així els seus patrimonis. Pel que fa a la circulació de moneda, caldria recordar les paraules de Georges Duby: «Ens trobem en aquest punt amb el fet més característic del segle XII. La civilització és encara plenament rural i tot el seu desenvolupament està animat per les conquestes camperoles. No obstant això, la moneda, l'ús de la qual no ha cessat d'estendre's, en un moviment ininterromput des dels inicis de l'Alta Edat Mitjana, acaba per infiltrar-se fins a les relacions entre els treballadors del sòl i els seus senyors; en vulgaritzar-se, es debilita; en fer-se d'aquesta manera molt més apta per a portar a terme un paper als nivells més humils de l'activitat econòmica, arriba insensiblement a establir-se al centre de tots els moviments de creixement. El lloc que ocupa en ells

no cessa de créixer. Fins al 1180, aquest lloc és preponderant. S'obre aleshores una nova fase: en tot el continent europeu, la circulació del diner serà el motor que arrossegarà tot el progrés, de la mateixa forma com ho era ja dos segles abans a les fronteres de la cristianitat vivificades per les empreses militars». (*Guerreros y campesinos*, p. 323-324).

17.- Les cases de Cua-roja, com explicita Ramon de Castellvell, li arribaren a ell *per dimissionem patris mei Guillemi de Castrovetulo et canonice per cuis dimissionem. Dimissio-onis*, segons el *Diccionario Latino-Español* de Blánquez, significa «acció d'enviar o expedir, tramesa, expedició». Per tant, Guillem de Castellvell, pare de Ramon i fill de Guillem (el Guillem de Castellvell que amb el seu germà Dorca havien donat a Balluví d'Horta el castell de Mataró, vegeu *FULLS* núm. 33, p. 55-58), trameté o traspasà al seu fill les cases de Barcelona, i segurament també el mas de Mataró, encara que no s'esmenti al document. Aquest traspàs fou concedit per la canonja barcelonina, la qual cosa ve a reafirmar la nostra hipòtesi de la nota 2: els béns concedits per Guillem prenen forma de dot.

18.- A continuació apareix la clàusula de sanció, obligant a qui trenqui o violi la donació restitueixi amb el doble, a més, que es mantingui ferma a perpetuitat.

19.- La forma de datació, una vegada més, és, segons els regnats dels reis francs, el 34 de Lluís el jove. L'herència romana del calendari, segons kalendes, idus i nones, també és present.

20.- Després, les signatures. La de Ramon, primicer; seguida per la del seu germà Guillem de Castellvell. Si tornem a l'arbre genealògic del llinatge elaborat per Armand de Fluvia comprovem que Guillem IV mor vers el 1166, essent

el seu successor Guillem V el jove, el germà que signa el document que estudiem. Fixem-nos que ens trobem al 1170, és a dir, quatre anys més tard de la probable mort del pare. En conseqüència, el traspàs dels béns a Ramon i a la canonja de Barcelona vindria com a resultat del repartiment testamentari, el que reforça, una vegada més, la idea de la dotació eclesiàstica de Ramon. Guillem rebrà el volum més important de l'herència; la transmissió del patrimoni: serà senyor de Castellvell de Rosanes, Mata, el Far, Pontons, Volterra, Benviure, Olesa i Llavanes. Ramon primicer de la seu de Barcelona. En resum: ambdós situats en alts llocs de poder, un exemple de les estratègies seguides per l'alta aristocràcia en tot el que es relaciona amb el manteniment del patrimoni familiar —que des del segle XII es transmet sense divisió— i la distribució d'altres membres del llinatge en llocs dominants, com l'església.

La resta de signatures són referides als testimonis: Joan de Manoc, Guerau de Cros, Miró de Mollet, Berenguer de Boxadós, Berenguer de Bellveí. A la nostra tesi (p. 366-7), fèiem atenció a la clientela de feudataris dels Castellvell, entre aquests es trobava Miró de Mollet. Ara caldria definir, en els límits del possible, els altres protagonistes. D'antuvi, Joan de Manoc —*Manoco*— ens és impossible d'interpretar; Guerau de Cros potser podria ser un membre de la petita noblesa del Maresme (vegeu *El Maresme Medieval*, p. 439-440); Miró de Mollet és ja un personatge reconegut; Berenguer de Boxadós i Guillem de Bellveí.

21.- Signa igualment Bertran, capellà-bisbe.

22.- Clou el document, validant-lo, la signatura de Pere de Corró, escrivà, qui ha col·locat les lletres supraposades a les línies 24 i 20, essent aquest un dels sistemes que s'emprava per demostrar que l'escriptura era verídica.